

NÛH B. MUSTAFA'NIN (Ö. 1070/1660) *TUHFE-İ*
ZÂKİRÎN NAMLİ ESERİNDE TASAVVUFÎ MUHTEVA
THE MYSTICAL CONTENT IN NUH B. MUSTAFA'S (D.
1070/1660) WORK TITLED TUHFAT AL-DHÂKİRÎN

HİCRET KARADUMAN

[Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf ABD.
Res. Asst., Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Theology,
Department of Sufism
hicret.karaduman@ohu.edu.tr
orcid.org/0000-0003-0391-5444]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 12 Ekim / October 2020
Kabul Tarihi / Accepted: 13 Kasım / November 2020
Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık / December 2020
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December
Yıl / Year: 2020   *Sayı – Issue:* 49   *Sayfa / Pages:* 441-466

Atf/Cite as: Karaduman, Hicret. "Nûh b. Mustafa'nın (ö. 1070/1660) *Tuhfe-i Zâkirîn* Namlı Eserinde Tasavvufî Muhteva/The Mystical Content in Nuh b. Mustafa's (d. 1070/1660) Work Titled *Tuhfat al-Dhâkirîn*". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity* 49 (Aralık-December 2020): 441-466.
<https://doi.org/10.17120/omuifd.809190>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Nûh b. Mustafa'nın (ö. 1070/1660) *Tuhfe-i Zâkirîn*
Namlı Eserinde Tasavvufî Muhteva

Öz: Şehzadeler şehri olarak bilinen Amasya, ilim ve kültür hayatında temayüz etmiş bir Osmanlı vilayetidir. Burada doğmuş, yetişmiş veya sonradan muhtelif yerlere göç etmiş olan âlim, edîb, mutasavvıf ve mütefekkirler gerek eserleri gerekse güzel ahlâklarıyla bütün Anadolu coğrafyasında hala süregelen bir tesir oluşturmuşlardır. Anadolu'daki ilmî ve kültürel geleneğe katkıları tartışılmaz olan bu büyük şahsiyetlerin ve miras bıraktıkları eserlerin tanınması, hak ettikleri değerin teslim edilmesini sağlayacaktır. Elinizdeki çalışma da bu amaca matuf olarak bir boşluğun dolmasına vesile olma amacı taşımaktadır. Nûh Efendi olarak bilinen Nûh b. Mustafa, Amasya'da doğmuş ve bu kentin mânevî atmosferinde yetişmiştir. Konya'da bir müddet müftülük vazifesinde bulunduğu için Konevî nisbesiyle de anılan Nûh Efendi, hayatının son döneminde Kahire'ye yerleşerek yine burada vefat etmiştir. Fıkıh, kelâm, hadis ve tasavvuf gibi muhtelif alanlarda onlarca eseri bulunduğu bilinmektedir. Bunlar arasında yer alan *Tuhfe-i Zâkirîn*, Nûh Efendi'nin zikir ve usûlüne dair Türkçe kaleme aldığı bir kitaptır. Bu çalışmanın ilk bölümünde önce müellifin hayatı ve ilmî şahsiyeti tanıtılacaktır. İkinci bölümde *Tuhfe-i Zâkirîn*'de yer alan tasavvufî unsurlar ana başlıklarla incelenecektir. Son bölümde ise müellif ve eser hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tasavvuf, Nûh b. Mustafa, *Tuhfe-i Zâkirîn*, Amasya, Halvetiyye, Zikir.

The Mystical Content in Nuh b. Mustafa's (d. 1070/1660)
Work Titled Tuhfat al-Dhâkirîn

Abstract: Amasya where is known as the city of sultan's sons was Ottoman's province that came to the fore in science and cultural life. Bookmen, men of letters, sufis and thinkers who were born and raised here or migrated to various places constituted an undergoing influence all over Anatolia by both their books and social ethics. Being known these famous people whose contributions scientific and cultural tradition are inarguable and also being known their books will provide them to see the value they deserved. This research aimed to conduce toward to fill a gap by being ascribed to this purpose. Nûh b. Mustafâ who has been known as Nûh Efendi was born in Amasya and raised in the spiritual atmosphere of this city. Since he was mufti in Konya for a while, he has been also known as the title of Konevî. Nûh b. Mustafâ died in Cairo after settling there late in his life. It is accepted that there are tens of books belong to him in areas such as Islamic law,

hadith, and sufism. Tuhfat al-Dhâkirîn that is among them was written in Turkish about dhikr and its method of Nûh Efendi. The first chapter of this study firstly introduces the life and scientific personality of this writer. Sufistic components of Tuhfat al-Dhâkirîn are analyzed by the main headings in the second chapter. Finally, a general evaluation is performed on the writer and his book.

Keywords: Sufism, Amasya, Nûh b. Mustafâ, Tuhfat al-Dhâkirîn, Khalwatiyya, Dhikr.

Giriş

İlk çağlardan bu yana pek çok kadim medeniyete ev sahipliği yapan Amasya, Türkler tarafından fethedildikten sonra da Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri olmuştur. Osmanlı hükümdarlığı döneminde şehzâde sancağı olması hasebiyle bilhassa ilim ve kültür hayatında temayüz etmiştir. Aynı şekilde tasavvufî hayatın bu kentte canlı ve yoğun şekilde yaşandığı bilinmektedir. Günümüzde dahi çokça ziyaret edilen türbeler veya dervişler hakkında anlatılan menkîbeler¹ bu kültürün hala devam ettiğini açıkça göstermektedir. Bunun yanında Amasyalı mutasavvıflar, telif ettikleri eserlerle tasavvufî birikimin sonraki nesillere aktarılmasını sağlamışlardır.

Amasya meşhurlarından Nûh b. Mustafa, 17. Yüzyılda yaşamış velûd bir Osmanlı âlimidir. Bu sıfatı hak edecek şekilde tefsir, fıkıh, ke-lam, hadis ve tasavvuf gibi ilim dallarında çok sayıda eser kaleme almıştır. Eserlerinden bazılarıyla ilgili akademik çalışmalar yapılmış olmakla birlikte müellifin tasavvufî yönü henüz ortaya konmamıştır.

Elinizdeki çalışma, yazma eserlerde Nûh Efendi olarak anılan müel-lifin zikir ve usûlüne dair yazdığı *Tuhfe-i Zâkirîn* isimli eserin tanıtılması-nı amaçlamaktadır. Bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan metinde ilk

¹ Konuyla ilgili daha ayrıntılı malumat için bkz. Abdulhalim Durma, *Evlîyalar Şehri Amasya* (b.y.: Kişisel Yayınlar, 2008).

olarak, ulaşılabilen verilerden hareketle müellifin hayatı, eserleri ve ilmî şahsiyeti takdim edilecektir. İkinci bölümde Tuhfe-i Zâkirin ana başlıklarıyla birlikte tanıtılacak; tasavvufî muhtevası ayrıntılı olarak sunulacaktır.

1. Nûh b. Mustafa'nın Hayatı ve Eserleri

1.1. Nûh b. Mustafa'nın Hayatı

Nûh Efendi'nin künyesi Nûh b. Mustafa er-Rûmî² el-Hanefî³ el-Konevî⁴ el-Mısrî⁵ şeklinde kaydedilmiştir. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte, yazarı meçhul olan⁶ *Terceme-i Nûh Efendi* adlı biyografik eserde⁷ 70 yıl kadar yaşadığı bildirilmiştir. Buradan hareketle Nûh b. Mustafa'nın hicrî 1000 yılı civarında doğduğu söylenebilir. Amasya'da dünyaya gelen müellif⁸ tahsilini burada tamamladıktan⁹ sonra bir süre Konya'da müftülük yapmıştır. Hemşehrisi Ömer Paşa'nın Mısır valiliğine tayin olmasıyla

- ² Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993), 4/42; Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibuddin b. Muhammed el-Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdi 'aşer* (b.y., y.y., ts.), 4/458; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eşhürî'ricâli ve'n-nisâi mine'l-Arabi ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn* (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 15. Basım, 2002), 2/51; Abdullah b. Muhammed el-Habeşî, *Câmiu's-şurûh ve'l-havâşî: Mu'cemu's-şâmil li esmâi'l-kütübi'l-meşrûha fi't-türâsi'l-İslâmiyyi ve beyâni şürûhihi* (Abu Dabi: el-Mecmau's-sekâfi, 2004), 2/1274; Cemil b. Mustafa Azm, *Ukûdü'l-cevher* (Beyrut: el-Matbaatü'l-ehliyye, 1908), 273.
- ³ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 4/42; Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eser*, 4/458; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/51; Habeşî, *Câmiu's-şurûh*, 2/1274; İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin: Es-mâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin* (İstanbul: y.y., 1951), 2/496; Cemil b. Mustafa Azm, *Ukûdü'l-cevher*, 273.
- ⁴ Habeşî, *Câmiu's-şurûh*, 2/1274; İsmail Paşa Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin*, 2/496; Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1912), 2-1/44.
- ⁵ Carl Brockelmann, *GAL* (Weimar: y.y., 1898), 2/314.
- ⁶ *Mu'cemü'l-müellifin* ve Brockelmann'ın *GAL* eserinden anlaşıldığı üzere, *Terceme-i Nûh Efendi*, Yûsuf Efendi namlı bir zâta aittir. Brockelmann, risalenin Mısır'da bir kütüphanede bulunduğunu kaydetmiş; Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut olan nüshadan bahsetmemiştir. Bununla birlikte Süleymaniye'deki nüshanın mezkûr risâlenin aynısı olması kuvvetli bir ihtimaldir. Bk. Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 4/139, Carl Brockelmann, *GAL*, 2/314.
- ⁷ *Tercüme-i hal sahabü't-te'lif Nuh Efendi* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi-Halet Efendi ve Eki, 000070-06), 104-108.
- ⁸ Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/51; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2-1/44.
- ⁹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/51.

onunla birlikte Mısır'a gitmiş ve hayatının geri kalanını burada geçirmiştir.¹⁰ *Terceme-i Nûh Efendi'*de onun bir ara İstanbul'a gittiği ve orada insanlara vaaz ettiği bilgisi mevcuttur. Risâlenin yazarı, Nûh Efendi için "İstanbul'dan Mısır'a döndü" ifadesini kullandığına göre İstanbul'a gidişi Mısır'a hicret ettikten sonra olmuştur.¹¹ Nûh Efendi Mısır'da vefatına kadar ilimle meşgul olmuş; 22 Zilkâde 1070/30 Temmuz 1660'ta vefat etmiştir. *Terceme-i Nûh Efendi'*de vefat tarihi "22 Zilhicce Cuma günü, güneş doğduktan sonra" şeklinde geçmektedir.¹² Kabri Kahire'de, el-Karâfetü'l-Kübrâ mezarlığındadır. Muhibbî, Nûh Efendi'nin kabri üzerine bir vezirin büyük bir kubbe inşa ettirdiğini bildirmiştir.¹³

Nûh b. Mustafa'dan bahseden bibliyografik kaynaklar onun, "zamanının Ebû Hanîfe'si" ünvanıyla nitelenecek şekilde tefsir, fıkıh, usûl ve kelam gibi pek çok ilimde üstün meziyetleri bulunduğunu haber vermektedir. Yine anlaşıldığı kadarıyla Nûh Efendi yaşadığı dönemde tanınan ve ilmî anlamda şöhret sahibi bir zattır. Güzel ahlaklı, edepli ve bütün faziletleri kendisinde toplayan bir âlim olduğu kaynakların ittifak ettikleri bir husustur.¹⁴ *Terceme-i Nûh Efendi'*de ilmiyle âmil, ibadetlerinde devamlı, tevâzû ve hilm sahibi, fakir ve düşkünlere merhametli ve cömert olması bakımından çağdaşı âlimlerin arasında bir güneş mesabesinde bulunduğu zikredilmiştir.¹⁵

Nûh Efendi fıkıh ilmini, Şeyhu'l-İslam Ali b. Gânim el-Makdisî'nin (ö. 1004/1596) öğrencisi olan allâme Abdülkerim es-Sûsî'den; rivâyet ve dirâyet ilimleriyle birlikte hadis ilmini Mısırlı muhaddis Muhammed Hicâzî el-Vâiz'den (ö. 1035/1624) öğrenmiştir. Tasavvufi yaşantısı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmasa da, Hasan b. Ali b. Ahmed b. İbrahim el-Halvetî'den zikir telkin alıp hurka giydiği ve marifet ilmini mezkûr zatın

¹⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2-1/44.

¹¹ *Tercüme-i Nûh Efendi* (Halet Efendi ve Eki, 000070-06), 107b.

¹² *Tercüme-i Nûh Efendi* (Halet Efendi ve Eki, 000070-06), 108a.

¹³ Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eser*, 459.

¹⁴ Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eser*, 459; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2-1/44.

¹⁵ *Tercüme-i Nûh Efendi* (Halet Efendi ve Eki, 000070-06), 104b.

irşadıyla edindiği nakledilmiştir.¹⁶ Bu zâtn Halvetîyye tarikatının Gülşeniyye koluna mensup olması kuvvetli bir ihtimaldir. Zira Nûh Efendi *Tuhfe-i Zâkirîn*'de zikrin şartlarını beyan ettiği bölümde, müridin zikri kâmil bir şeyhten telkin alması gerektiğini söyledikten sonra bir silsileden bahsetmektedir. Bu zikir silsilesi Hz. Peygamber'den başlamakta ve İbrahim Gülşenî'de (ö. 940/1534) nihayete ermektedir.¹⁷ Gülşeniyye'nin kurucusu İbrahim Gülşenî'nin Kahire'de kendisi adına tesis olunan tekke de şeyhlik yaptığı bilinmektedir.¹⁸ Bu vecihle hayatının son demlerini aynı yerde geçiren Nûh Efendi'nin, Gülşenî gelenekten gelen bir şeyhten hırka giymiş olabileceği yönünde güçlü bir kanaat hâsıl olmaktadır.

Nûh Efendi'nin tasavvufa teveccühünü diğer ilimlere olan alâkasına benzer şekilde değerlendirmek gerekmektedir. O, ilimleri birbirinden ayırmayarak hepsi hakkında tedris görmüş; tasavvufî terbiyeden geçmek suretiyle müktesebâtını ikmale erdirmiştir. Bu durum müellifin İslamî ilimlerin her sahasında söz söyleyebilecek bilgi ve donanımına sahip gerçek anlamda bir âlim olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Nûh Efendi'yi yalnızca bir alana hasretmek ilmî şahsiyetine haksızlık etmek olacaktır.

446

OMÜİFD

1.2. Eserleri

Kaynaklar Nûh b. Mustafa'nın yüze yakın eseri bulunduğunu haber vermektedir. Cemil b. Mustafa Azm, eserleri elliyi aşan âlimlerin biyografilerini verdiği *Ukûdü'l-Cevher* adlı çalışmasında bunları alfabetik olarak sıralamıştır.¹⁹ Kelam ve fıkıh başta olmak üzere tefsir, hadis, Arap dili, tarih ve tasavvuf sahalılarında kaleme aldığı kitapları bazı akademik ça-

¹⁶ Muhibbî, *Hulâsâtü'l-eser*, 459; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 2-1/44.

¹⁷ Nûh b. Mustafa, *Tuhfe-i Zâkirîn* (Ankara: Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 8732), 65.

¹⁸ Semih Ceyhan, "Halvetîlik", *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür* (İstanbul: İsam Yayınları, 2015), 712.

¹⁹ Cemil b. Mustafa Azm, *Ukûdü'l-cevher*, 273-279.

İşmalarda detaylı olarak tanıtılmıştır.²⁰ Burada eserler yalnızca ismen zikredilecektir.

Fıkıh alanındaki eserleri: *el-Kelimâtü'ş-şerîfe fi tenzîhi'l-imâm Ebî Hanîfe ani't-türehâti's-selhîfe*, *Netâici'ü'n-nazar fi havâşi'd-dürer ve'l-ğurar li Molla Hüsvrev*, *el-Lum'a fi âhiri zuhri'l-cum'a*²¹, *Eşrefü'l-mesâlik fi'l-menâsik*, *Risâletü'l-kelâmî'l-mesûk li beyâni mesâili'l-mesbûk*, *Risâle fi men edreke rek'aten mine'z-zuhri evi'l-asri evi'l-aşâ*, *Kâbe'nin Tamirinin Caiz Olup Olmadığı Hakında Fetvalar*, *El-Fethü'l-celîl alâ abdihi'z-zelîl fi beyâni mâ verade fi'l-istihlâfi fi'l-cum'a mine'l-ekâvîl*, *el-Hacci'l-ekber*, *el-Makâlâtü'l-kerîme fi mâ yecibü ale'l-müteneffiri fi't-tahrime*, *es-Silatü'r-Rabbâniyye fi hükmi men edreke rek'aten mine's-sülâsiyye ve'r-rubâiyye*, *el-Fevâidü's-seniyye fi'l-mesâili'd-diniyye*, *Umdetü'r-rağibîn fi ma'rifeti ahkâmi imâdi'd-dîn*, *Risâle fi cevâzi'l-iktidâ bi'ş-Şâfi'i ve ademi cevâzihi*, *ed-Dürrü'l-munazzam fi menâkibi'l-İmâmi'l-A'zam*, *Matla'u'l-bedr fi fazli leyleti'l-kadr*, *Zübdetü'l-kelâm fi mâ yehtâcü ileyhi'l-hâssu ve'l-âmmu fi'l-akâidi ve'l-ahlâk*, *Risâle fi's-salavâti'l-hams*, *Hâşiye fi'l-fikh*, *Risâletü'l-es'ile ve'l-ecvibe*, *Hulâsâtü'l-kelâm fi binâi beytillâhi'l-harâm*, *Cevâbun an suâlin*, *Risâle fi avdi rûhin ile'l-bedeni ba'de'l-mevî li ecli suâlin*, *Risâle fi ensâbi ehl-i beyti'n-nebî*, *Risâle fi ahkâmi nuzûr*, *Hayâtü'l-enfâs bi-mesâili'l-hayzi ve'n-nifâs*, *Fezâilü'l-cihâd*, *Risâle fi'l-kunût*, *Kevebü'l-mülk ve mevkibü't-türk*.

Kelam ilmine dair eserleri: *Tercüme-i milel ve'n-nihal*, *el-Mekâsidü'l-hasene*, *Risâle fi elfâzi'l-küfr*, *Tercüme-i akâid*, *Eşrefü'l-makâle fi ma'ne'n-nübüvveti ve'r-risâle*, *Risâle-i Nûh Efendi*, *Mürşidü'l-Hüdâ fi hakki ebeveyi'r-Rasûl*, *Râhatü'l-eşbâh fi beyâni'l-ervâh*, *el-Fevâidü'l-mühimme fi beyâni iştirâti't-teberrî fi islâmi ehlî'z-zimme*.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Hafsa Şenses, *Nuh b. Mustafa ve El-Kelimâtü'ş-Şerîfe fi Tenzîhi Ebî Hanîfe İsimli Eserinin Tahlil ve Tahkiki* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 11-35; Ömer Türker, "Nûh b. Mustafa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/231.

²¹ Nûh b. Mustafa, *el-Lum'a fi âhiri zuhri'l-cum'a*, çev. Ali Kaya-Zuhr-i Âhir Namazı (Bursa: Emin Yayınları, 2005).

Diğer ilimler hakkındaki eserleri: el-Kavlu'd-dâl alâ hayati'l-Hızır ve vücûdü'l-abdâl²², Tuhfetü'z-zâkirîn fî fezâili kelime't-tevhîd, Risâle fî beyâni'l-eşbâh alâ kabri Mûsâ, Muhtasar fî'l-filâha, Mecmûatü'r-resâil, Raf' u'z-zünûn an hakîkati't-tâûn, Kûtü'l-ervâh, Der beyâni vâzi'i nerv ve şatranç, Târîhu Mısır, Bustânü'l-kudsî ve gülistânü'l-ünsî, Dastâni Ahmed Haramî²³, Mevlidü'l-Mustafâ ve mevâlidü'hulefâ, Risâle fî beyâni hakîkati'n-nevmi ve'r-rüyâ, İkdü'l-mercân fî fadli leyleti'n-nusfi min Şa'bân, Risâle fî sebebi'l-vücûbi'l-mukâtalâti'r-revâfiz, es-Seyfû'l-müczem fî kıtâli men heteke hurmete'l-Harem. Tenvîru besâiru uli'l-elbâb fî tefsîri dakâiki ümmi'l-kitâb, Şerhu'l-câmi'i's-sağîr, Risâle fî'l-farki beyne'l-hadîsi'l-kudsî ve'l-Kur'ân ve'l-hadîsi'n-nebevî²⁴, Sarf Risâlesi, Bulğatü'l-mütercim fî'l-luğa.²⁵

1.3. Tufe-i Zâkirîn'in Muhtevası

Terceme-i Nûh Efendi' de müellife ait tasavvufî içerikli iki eser bulunduğu bahsedilmektedir. Bunlar zikrin kıymetini konu edinen *Tuhfetü'z-Zâkirîn* ile tasavvufta zikir telkîni ve bu telkîn silsilesinin Hz. Peygamber'e kadar uzandığını ispat eden bir risâledir.²⁶ İkinci eser hâl-i hâzırda *Tuhfe-i Zâkirîn* nüshalarında bir bölüm olarak bulunmaktadır. Böyle müstakil bir risâleye kütüphane kayıtlarında da ulaşamadığından, muhtemeldir ki aynı eserin farklı bölümleri iki ayrı kitap olarak telakki edilmiştir. Nûh b. Mustafa'nın *Tuhfetü'z-Zâkirîn* namlı eserinin kütüphanelerde mevcut olan nüshaları şunlardır:

²² Nûh b. Mustafa, *el-Kavlu'd-dâl alâ hayati'l-Hızır ve vücûdü'l-abdâl*, çev. Ramazan Muhammed Saftâvî (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2012).

²³ Nûh b. Mustafa, *Dâstâni Ahmed Haramî*, çev. Talat Onay (İstanbul: y.y., 1946); Nûh b. Mustafa, *Dâstâni Ahmed Haramî*, çev. Halis Akaydın (İstanbul: y.y., 1972).

²⁴ Hayati Yılmaz, "Nûh b. Mustafa el-Konevî'nin er-Risâle fî'l-Fark Beyne'l-Hadîsi'l-Kudsî ve'l-Kur'ân ve'l-Hadîsi'n-Nebevî Adlı Risâlesi", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (2003), 167-178.

²⁵ Hafsa Şenses 2008 yılında bitirdiği tez çalışmasında, Nûh Efendi'nin kaynaklarda ismi geçen veya terâcim kitaplarında görmeyip kendi şahsî gayretleriyle ulaştığı tüm eserlerini incelemiş; haklarında yeterli izahatı yapmıştır. Bu anlamda Şenses'in tezi müellifle alakalı araştırmalar için oldukça yönlendiricidir. Bk. Şenses, *Nuh b. Mustafa ve El-Kelimâtü's-Şerîfe fî Tenzîhi Ebî Hanîfe İsimli Eserinin Tahlil ve Tahkiki*, 10-35.

²⁶ *Tercüme-i Nûh Efendi* (Halet Efendi ve Eki, 000070-06), 105a.

- Nuh b. Mustafa el-Konevî el-Mısırî el-Hanefî, Tuhfetü'z-Zâkirîn, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, 000410.
- Nuh b. Mustafa el-Konevî el-Mısırî el-Hanefî, Tuhfetü'z-Zâkirîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Koleksiyonu, 000119.
- Nuh b. Mustafa el-Konevî el-Mısırî el-Hanefî, Tuhfetü'z-Zâkirîn, Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye Koleksiyonu, 000694.
- Nuh b. Mustafa el-Konevî, Tuhfetü'z-Zâkirîn, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayi Efendi Koleksiyonu, 000497.
- Nûh b. Mustafâ, Tuhfe-i Zâkirîn, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8732.
- Vecdî Nûh b. Mustafâ Efendi, Tuhfetü'z-Zâkirîn, Kahire-Mısır Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, 9102/1.

Elinizdeki çalışma, Milli Kütüphane'de bulunan nüsha esas alınarak oluşturulmuştur. Nüshanın girişinde sayfa numaralarıyla birlikte bâb başlıklarının verildiği bir fihrist bulunmaktadır. Ayrıca eserin müellifi "Mevlânâ Nûh Efendi" ismiyle not edilmiştir. Nesih kırması yazı çeşidiyle kaleme alınan nüsha 66 varaktan oluşmaktadır. Salbek şemse ve zencirekli kahverengi meşin kaplı, miklepli mukavva cilt yapısına sahiptir. Cetveller, söz başları, keşide ve duracaklar kırmızıdır. Ferağ kaydı bulunmadığından, eserin müellif nüshası olup olmadığı, varsa müstensihî, telif veya istinsah tarihi tespit edilememektedir. Yalnızca ön kapağın arkasında, kitabın hicrî 1197 (mîlâdî 1782) yılında satın alındığına dair ufak bir not mevcuttur. Bir mukaddime, on bâb ve bir hâtımeyle mürettep olan kitabın dili Türkçedir.

Müellif *Tuhfe-i Zâkirîn*'in mukaddimesinde hamdele ve salveleden sonra, uzun zamandır "nişân-ı kelime-i tevhîdde" bir risâle yazmak arzusunda olduğunu; bazı meşgaleler buna engel olsa da nihayet Hakk'ın

inayetiyle bu eseri telif etmeye güç yetirdiğini belirtmiştir.²⁷ Eserin mukaddimesinde müctemî olan yedi faslın isimleri şöyledir:

- 1) Zikre tahrîz ve terğîb beyânındadır (Zikre teşvik hakkındadır). 2) Fazl-ı zikr beyânındadır (Zikrin fazileti hakkındadır). 3) Tafdîl-i zikr beyânındadır (Zikrin en faziletli amel olduğu hakkındadır). 4) Fazl-ı halka-i zikr beyânındadır (Cemaatle zikrin fazileti hakkındadır). 5) Efdal zikr beyânındadır (En faziletli zikir hakkındadır). 6) Tevhîde müdâvemet has beyânındadır (Kelime-i tevhîde devam etmeye teşvik hakkındadır). 7) İzhâr-ı zikr beyânındadır (Yüksek sesle zikretmek hakkındadır).

Görüldüğü gibi mukaddimedede anlatılan mevzular Allah'ı zikretmeye teşvik, zikrin fazileti, zikre devam etmek, açıktan veya gizli zikretmek, zikrin tek başına veya bir toplulukla icrâ edilmesi gibi zikirle alakalı genel meselelerdir. Müellif her konuyu bolca âyet ve hadislerle destekleyerek açıklığa kavuşturmuştur. Bilhassa zikrin en faziletli amel olduğu veya inananların zikrullâha teşvik edilmesi hususlarında ilgili âyet ve hadislerden çokça faydalanmıştır. Ayrıca burada dikkati celbeden nokta, Nûh Efendi'nin bir konudan bahsederken bazen ara bilgiler vermesidir. Bir örnek olarak ilk fasılda, Tâberânî'nin İbn Abbas'tan rivâyet ettiği bir hadise yer vermiştir: "Allah'ı öyle (çok) zikredin ki münafıklar sizin gösteriş yaptığınızı söylesinler."²⁸ Müellif merfû olduğunu belirttiği bu hadisin mânâsını izah ettikten sonra müsned, muttasıl, mevkûf, mürsel, maktû gibi hadis ilmindeki bazı ıstılahların ne anlama geldiğini anlatmaya başlamış ve kısa bir izahattan sonra tekrar faslın ana konusuna geri dönmüştür.²⁹ Yine halka-i zikrin faziletlerinin anlatıldığı dördüncü fasılda müellif, "Allah'ın gezici melekleri vardır. Bu melekler zikredenlerin etrafında dönerler. Allah onlara 'Bu kullarımı rahmetimle kuşatın. Onlar öyle bir

²⁷ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 1b.

²⁸ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdülmecid (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.), 12/169.

²⁹ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 2a.

topluluktur ki beraberinde bulunan kimse bahtsız olmaz' buyurur"³⁰ hadisini örnek vermiştir. Arapça metin ve tercümesinden sonra, hadiste geçen kelimelerin sarf ve nahiv ilmi açısından îrablarını yapmıştır.³¹

Tuhfe-i Zâkirîn'in mukaddimeden sonra gelen bâb başlıkları sırasıyla şu şekildedir:

1) Kelime-i tevhîdin müfredâtı beyânındadır. 2) Bu kelime-i ulyânın i'râbı beyânındadır. 3) Bu kelime-i muazzamanın tevhîde vecih delâleti beyânındadır. 4) Bu kelime-i müşerrefe ile nutkda vâki olan ihtilâf beyânındadır. 5) Hakikat-i iman beyânındadır 6) İmanın ziyâde ve noksânı kabulünde ulemâ beyninde vâkî olan ihtilâf beyânındadır. 7) İmanda istisnânın cevâzı beyânındadır. 8) Marifet-i Hüdâ'nın vücûbu ve tarîk- tahsîli beyânındadır. 9) İman-ı mukallidin sıhhatinde olan ihtilâf beyânındadır. 10) Tarîk-i vücûb-i iman beyânındadır. 11) Hakikat-i İslam ve onunla imân beyninde olan nisbeti i'lâm beyânındadır. 12) Kelime-i muazzamanın her mükellefe Hakk-ı Hüdâ'da ve Hakk-ı Rusûlünde itikâd-ı vâcibe olan umûr beyânındadır. 8 fasıldan ibarettir:

1. Fasıl, Hakk-ı Hüdâ'da vâcibe olan umûrun beyânındadır. 2) Hakk-ı Hüdâ'da müstahîle olan umûrun beyânındadır. 3) Hakk-ı Hüdâ'da câize olan umûrun beyânındadır. 4 ve 5) Hakk-ı enbiyâda vâcibe ve müstahîle olan umûrun beyânındadır. 6) Hakk-ı enbiyâda câize olan umûrun beyânındadır. 7) Lâ ilâhe illallah kelimesinin Hakk-ı Hüdâ'ya vâcibe, müstahîle ve câize olan umûru alâ tarîki'l-icmâl müstemile olduğunun beyânındadır. 8) Muhammed Rasûlullah kelimesinin hakk-ı rusulde vâcibe, câize ve müstahîle olan umûru mutezammine olduğunun beyânındadır.³²

Müellif, mukaddimeden sonra gelen bâblarda Arap dili, tefsir, hadis, fıkıh ve kelam ilimlerine, bunların mevzû, mesâil ve ıstılahlarına ne kadar

³⁰ Usameddin es-Sâbitî, *Câmiu'l-ehâdisi'l-kudsiyye: Kısmu'd-daîf ve'l-mevdû'* (Kahire: Dâru'r-reyyân li't-turâs, ts.) 2/17.

³¹ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 10b.

³² Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, fihrist.

vakıf olduğunu ortaya koymuştur. İlk olarak, en faziletli zikir kabul ettiği kelime-i tevhidi oluşturan kelimeleri tek tek inceleyip îrâbını izah ederek, Arap diline olan hâkimiyetini göstermiştir. İman bahsi, imanın artması veya eksilmesi, imanda istisnânın imkânı ve akıbeti, mukallidin imanının sıhhati, Allah Teâlâ'yı bilmenin lüzûmu ve yolları, iman ve İslam arasındaki münasebet gibi kelimelerin en dakik meselelerinin büyük bir titizlikle işlenmiş ve açıklığa kavuşturmuştur. 8 fasla böldüğü son bâbta kelime-i tevhidin içerisinde Cenâb-ı Hakk'a ve peygamberlerine nisbetleri vâcip, imkânsız ve mümkün olan hususları incelemiştir. Bu bakımdan kelimelerin sahasındaki mükteşebâtını eserine ustalıkla yansıttığı görülmektedir.

Tuhfe-i Zâkirîn'in hâtimesi 9 bölümden müteşekkildir:

1) Aksâm-ı zikir beyânındadır (Zikrin kısımları hakkındadır). 2) Şurût-ı zikrullâh beyânındadır (Allah'ı zikretmenin şartları hakkındadır). 3) Hasan-ı Basrî ile Hz. Ali'nin sohbeti beyânındadır. 4) Müritlerin meşâyihâ intisâbı beyânındadır. 5) Hırka-i irâdet ve hırka-i teberrükün şartları beyânındadır. 6) Lübs-i sûfun şartları beyânındadır (Yün giymenin şartları hakkındadır). 7) Şerâyet-i mürîd beyânındadır (Mürîd olmanın şartları hakkındadır). 8) Şeyhin sıfatları beyânındadır. 9) Şurût-ı meşyaha beyânındadır (Şeyhliğin şartları hakkındadır).³³

2. Tuhfe-i Zâkirîn'de Tasavvufi Öğeler

2.1. Tasavvufta Zikir

Sözlük anlamı itibariyle bir şey söylemek, hatıra getirmek veya mevcut bilgiyi muhafaza etmek olan *zikir* sözcüğü Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok bağlamda geçmektedir. Kalp veya dil ile zikretmek, Allah Teâlâ'yı hatırlamak, taat ve ceza, namaz, Kur'ân-ı Kerîm, şeriat ve şükür, zikir kelimesinin ıtlak olduğu mânâlardan bazılarıdır.³⁴ Tasavvuf literatüründe ise

³³ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, fihrist.

³⁴ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıp el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Adnan Davudî (Dımeşk: Dâru'l-kalem, 4. Basım, 2009), 328; Mu-

zikir, literal anlamıyla paralel şekilde Hak Teâlâ'nın daima kalpte tutulması suretiyle nisyandan kurtulmaktır.³⁵ Havf halinin galebesi veya şiddetli bir muhabbet neticesinde gaflet meydanından müşâhede aydınlığına vâsıl olmaktır.³⁶ Sûfîlere göre zikrin en alt mertebesi Hak'tan gayrısını unutmak, en yücesi ise kulun nefsinin Hak ile birlikte görmesidir.³⁷ Hikmet ehli için zikir Hak Teâlâ'ya giden yolda en önemli rükün; hatta yolun esasıdır. Devamlı zikir halini yaşamadan Allah'a ulaşmanın mümkünatı yoktur.³⁸

Nûh b. Mustafa zikir kavramını yalnızca lisanla, lisan ve kalp beraber ve sadece kalp ile olmak üzere üçe ayırarak beyan etmiştir. Lisanla yapılan, zikrin en zayıfı iken; âyet ve hadislerde geçen zikirten murâd zikrin kalp ve lisan beraber icrâ edilmesi olup en kavîsi budur. Müellif burada İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) konuyla ilgili şu ifadelerini aktarır:

“İmam Gazzâlî kuddise sırruhû buyurdu ki, ezkârdan nâfî' olan şol zikirdir, anda kalb hâzır ola ve mâ 'adâsı kalîlü'l-cedvâdır. Yâni çokluk nef'i yokdur. Zira zikrden maksûd Hüdâ ile ünsdür. Ve ol huzûr, kalble zikre müdâvemet ile hâsıl olur. Ve sû-i hâtîmeden anınla emîn olur.”³⁹

Nûh Efendi'ye göre zikrin bazı şartları vardır ki bunlardan biri olmazsa, yapılan zikrin derecesi bu miktarda nâkis olur:

“Şurût-ı zikr ondur. Evvelkisi tevbe-i nasûhdur. İkincisi riyâzetle nefsi tehzîbdir. Üçüncüsü şehvât-ı dünyeviye ve uhreviyyeyi terkdir.

hammed Ali et-Tehâvî, *Keşşâfû ıstılâhâtî'l-fünûn*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996), 825.

³⁵ Refik Acem, *Mustalahâtü't-tasavvufi'l-İslâmî* (Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1999), 360.

³⁶ Eymen Hamdi, *Kâmûsü'l-mustalahâtî's-sûfiyye* (Kahire: Dâru Kubâ, 2000), 62.

³⁷ Abdül Mün'im el-Hafenî, *Mu'cemü mustalahâtî's-sûfiyye* (Beyrut: Dâru'l-mesîra, 2. Basım, 1987), 103.

³⁸ Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdülhalim Mahmud-Mahmud b. Şerif, (Kahire: Dâruş-şu'ab, 1989), s. 382.

³⁹ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 60b.

Dördüncüsü terk-i câhdır. Beşincisi tahkîk-i alâyık ve kat'-ı avâyıkdır. Altıncısı melbes-i helâldir. Yedincisi me'kul-i helâldir. Sekisincisi her kerede ma'nâyı zikri kalble ihzârdır. Mâdemki zâkir zikriyle hâzır ola. Amma eğer kalbiyle gâip olursa ve vücûd-i mezkûriyle ginâ bulursa ol zaman lisân-ı zikr ile nâtık ve kalp Hüdâ ile hâzır olur. Dokuzuncusu, ictibâr ile zikirden sâkit oldukda kalble huzûrdur. Onuncusu bu zikri ki kavli "lâ ilâhe illallah" dır, telkîn ile bir şeyh-i kâminden ahzdır."⁴⁰

Nûh Efendi zikir için ilk şartın tam bir tevbe hâli olduğunu belirtmiştir. Zikir ibadetini eksiksiz edâ etmek isteyen sâlik, riyâzetle nefsinı terbiye etmeli; dünyaya veya ahirete dair her türlü emelinden vazgeçmelidir. Herhangi bir makam elde etmenin peşine düşmemeli, kendisini zikirden alıkoyacak meşgaleyi terk edip engelleri ortadan kaldırmalıdır. İbadetine herhangi bir şüphe düşmemesi için helal lokma yiyip helal olanı giymelidir. Diliyle zikrettiği her seferde zikrin mânâsını kalbinde de hissetmelidir. Mecburi bir işten dolayı zikri bırakmak zorunda bile kalsa, kalbiyle ona devam etmelidir. Son olarak, gerçekten bir fâide hâsıl etmek istiyorsa zikrullâha kâmil bir şeyhin telkîniyle başlamalıdır.

Müellif, mukaddimenin üçüncü faslında zikrin en faziletli amel olduğunu irâd eden hadis-i şeriflerden bazılarını naklettikten sonra, zikir ve Kur'ân tilâvetinden hangisinin üstün olduğu hakkında ihtilaf bulunduğunu belirtmiştir. Bir kısım ulemâya göre Kur'ân-ı Kerîm Allah kelâmı olduğu için kadîmdir. Kadim olan muhdesten daha muteber olduğundan, Kur'ân tilâveti daha faziletli bir ibadettir. Zikri üstün gören diğerleri ise zikrin, yalnızca Hak Teâlâ'yı sıfat-ı tevhîd ile ikrânı içerdiği halde, Kur'ân tilâvetinin tevhidin yanında ahkâm ve kıssalar gibi hususları da içine aldığı savunmuşlardır. Müellif kendi kanaatini şöyle açıklamıştır:

"Bu fakîr der ki eğer zikirden murâdları lâ ilâhe illallahın gayrı olursa, nitekim ta'lîllerinden fehm olunan oldur. Anın bir hâl ile tilâvet-i Kur'ân'dan efdal olması câiz değildir. Zira efdal ezkâr tilâvet-i Kur'ân'dır. Eğer lâ ilâhe illallah olursa ol kelimât Kur'ân'dan ba'zıdır. Pes

⁴⁰ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 61a.

anınla iştiğâl tilâvet-i Kur'ân'dan efdal olduğu, ba'zı âyât-ı Kur'ân'ın sevâb cihetinden tilâveti ba'zı âyât-ı âhardan efdal olduğu kabildendir. Ve ol bi'l-ittifâk câizdir. Ve ahâdîs-i sahîha anı musarrahdır. İmdi, lâ ilâhe illallah kelimesi ve anınla iştiğalin tilâvet-i Kur'ân'dan efdal olduğu, lâ ilâhe illallahın kelimât-ı Kur'ân'dan ba'zı olduğu itibâriyledir. Zikrolduğu itibâr ile değildir."⁴¹

Görüldüğü gibi Nûh Efendi'ye göre eğer bahsedilen zikir "lâ ilâhe ilallah" ise, bu kelime Kur'ân'ın bir parçası olduğu için Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinden daha faziletli olur. Bunun delili, bazı âyetlerin sevap bakımından diğerlerinden üstün olabilmesidir. Nitekim kelime-i tevhid zikrinin üstünlüğü kendisi bakımından değil, Kur'ân'dan bir âyet olması itibariyledir.

Müellif eserin bir bölümünü cehrî zikre ayırmıştır. Burada zikrin sesli bir şekilde yapılmasına cevâz veren veya bunun mekruh olduğunu söyleyen iki ayrı görüşü, delilleriyle birlikte serdetmiştir. Bazılarına göre izhâr- zikir mekruh ve bid'attır. Ezan veya imamın namazda tekbir getirmesi gibi şeriatın izin verdiği yerler hariç yüksek sesle zikretmek uygun değildir. Bunlarda izhâr değil saklamak esastır. "*Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki Allah haddi aşanları sevmeyiz.*"⁴² âyetinde geçen "haddi aşanlar" yüksek sesle zikredenler olarak yorumlanmıştır. Yine Hz. Peygamber'in sesli zikreden bir topluluğu görüp onlara "Sizler sağır birisine hitap etmiyorsunuz veya muhatabınız gâib de değil. Siz gören, işiten, nerede olursanız olun sizinle beraber olan bir Zât'a dua ediyorsunuz"⁴³ meâlindeki uyarısı, bu görüşte olanların kullandığı delillerden birisidir. Buna karşın cehrî zikri câiz gören âlimler yukarıda zikrolunan âyette geçen *hufye* kelimesini "riyâ olmaksızın" şeklinde te'vil et-

⁴¹ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 8a.

⁴² *Kur'an Yolu*, (Erişim 5.11.2020), el-A'râf, 7/55.

⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühre b. Nasır (b.y.; Dâru tavku'n-necât, 1422/2001), 5/133; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru ihyâ'it-türâsî'l-Arabî, ts.), 4/2076 .

mişlerdir. Onlara göre haddi aşanlar da müşriklerdir ki onlar Allah'tan başkasına niyazda bulunurlar. Hadis-i şerif ise bir gazâ esnasında vârid olmuştur. Hz. Peygamber de o zamanın koşullarını göz önüne alarak sesi yükseltmeyi ve sürüde zil çalmayı men etmiştir.

Nûh b. Mustafa bu bölümde kendi kanaatini açıkça ifade etmese de mukaddimedeki bir ifadesi konuyla ilgili temayülünü ortaya koymaktadır. Müellife göre "Allah'ı öyle çok zikredin ki münafıklar sizin gösteriş yaptığınızı söylesinler"⁴⁴ mânâsındaki hadis-i şerif, cehrî zikrin mübâh olduğunu göstermektedir. Şöyle ki hadiste gösteriş yapan anlamındaki *mürâî* kelimesinin kullanılması zikrin açıktan yapılmasını gerektirmektedir.⁴⁵ Nûh b. Mustafa, sâlikin niyeti hâlis ve ri'yâdan emin olursa cehren zikredebileceği, fakat tersi durumda gizli dua ve zikretmenin gerektiği görüşündedir. Zikrin heyecanı kendisini saran kişiye gelince o, iradesi elinden alındığı için bu konuda ne yaparsa ma'zûr durumdadır.⁴⁶

456

OMÜİFD

Zikrin bireysel mi yoksa bir toplulukla birlikte mi icrâ edileceği de eserde ele alınan tasavvufî meselelerdendir. Nûh Efendi'nin esere aldığı hadis-i şerifler halka-i zikrin mübahlığına işaret etmektedir. Söz konusu hadislerden birisi şöyledir: Hz. Peygamber Allah'ı zikreden bir topluluğa rastlamış ve yanlarına gitmiştir. Onlar Rasûlullah'ı farkedip zikri bırakınca şöyle buyurmuştur: "Rahmetin sizin üzerinize indiğini gördüm de size iştirak edeyim istedim. Ümmetimin içinde, bana emredildiği üzere nefsimi sabretmeyi alıştıran Cenâb-ı Allah'a (c.c) hamdolsun."⁴⁷ Nûh Efendi Hz. Peygamber'in bu hadiste, "...Sabah akşam O'nun rızasını gözeterek Rab'lerini zikredenlerle birlikte sabret."⁴⁸ âyetini imâ ettiğini belirtmiştir. Yine bir kudsî hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Kulum beni kimsenin olmadığı bir yerde zikrederse, ben de onu öylece zikrederim; eğer kulum

⁴⁴ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 12/169; Ahmed b. Abdillâh b. İshâk Ebu Nu'aym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Mısır: es-Seâde, 1974), 3/80.

⁴⁵ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 2a.

⁴⁶ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 21b.

⁴⁷ Ebu Nu'aym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 1/342.

⁴⁸ *Kur'an Yolu*, (Erişim 5.11.2020), el-Kehf, 18/28.

beni bir toplulukta zikrederse, ben onu o topluluktan daha hayırlı olan bir mecliste zikrederim.”⁴⁹

2. 2. Zikir Telkîni ve Hz. Ali ile Hasan-ı Basrî'nin Sohbetleri

Istılah olarak Allah'ın isimlerini veya bazı dua ve niyazları, muhtelif vakitlerde sesli veya sessiz, ferdî veya topluluk halinde tekrar etmek demek olan zikir, sûfîler için önemli bir yere sahiptir. Tasavvuf ehli, zikredene Hak Teâlâ'nın misliyle mukabele edeceği müjdesiyle Allah'ı çokça zikretmeyi salık veren nasları kendilerine düstûr edinmişlerdir.⁵⁰ Tasavvufta zikir, bir mürşidin telkiniyle yapılırsa bir mânâ ifade eder. Sâlik zikir konusunda ihtiyarda bulunmayıp, kendisine hâkim olan hâlin iktizâ ettiği zikir kelimelerini şeyhinden telkin alır. Mutasavvıflar bu ritüeli Hz. Peygamber zamanına kadar götürerek ilk zikir telkin eden kişinin Rasûlullah olduğunu iddia etmişlerdir.⁵¹

Nûh b. Mustafa eserinde sûfîlerin bu görüşünü delilleriyle birlikte ortaya koymuştur. Sahâbenin zikri Hz. Peygamber'den ahzylediğini şu ifadelerle açıklamıştır:

“Şeddâd b. Evs (r.a.) rivâyet eder ki, Hz. Rasûlullah'ın (s.a.v.) huzûr-ı şerîflerine vardık. Ve Hazret (s.a.v.) buyurdu ki “Aranızda garîb yani ehl-i kitâb var mıdır?” Biz dedik ki “Yokdur yâ Rasûlallah”. Pes Hazret kapunun kapanmasıyla emretti. Ve buyurdu ki “Ellerinizi kaldırdığınız ve lâ ilâhe illallah deyiniz”. Pes biz dahi bir saat ellerimizi kaldırdık, ba'dehû Hazret mübarek ellerini indirdi ve buyurdu ki: “Ya Rabbi beni bu kelime ile ba's eyledin ve anınla emrettin. Ve anın üzerine bana cennet

⁴⁹ et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 12/64.

⁵⁰ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 10. Basım, 2012), 44, 152.

⁵¹ Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, 153; Hasan Kamil Yılmaz, “Zikir”, *Altınoluk Dergisi* 108 (1995), 32.

va'd kıldın ve şüphesiz sen mî'âda hilf eylemezsin. Ba'dehû buyurdu ki: "Bişâret size ki Hak Teâlâ size mağfiret eyledi."⁵²

Nûh Efendi'ye göre sahabe bu zikri tâbîîne, onlar da sûfî hazerâtına telkin etmişlerdir. O, bu zikir silsilesini Hz. Peygamber, Hz. Ali ve sonrasında sahâbe ve tâbîüundan itibaren hangi şeyhlerden geçtiğini ismen sıralamıştır. Buna göre Hz. Peygamber gözlerini yumup Hz. Ali'ye yüksek sesle üç kere "lâ ilâhe illallah" zikrini okumuş; daha sonra da ondan tekrar etmesini istemiştir. Hz. Ali bu zikri aynı şekilde tekrarlamış, Rasûlullah da bunu işitmiştir. Hz. Ali ondan öğrendiği zikri Hasan- Basrî'ye telkin etmiş; sonraki silsile şu isimlerle devam etmiştir: Hasan-ı Basri→Habîb el-Acemî →Davûd et-Tâî→Ma'rûf el-Kerhî→Serî es-Sakatî→Cüneyd el-Bağdâdî→Mimşâd ed-Dîneverî→ Muhammed ed-Dîneverî→Muhammed el-Bekrî→Kadı Ömer el-Bekrî→Ebû Necîb es-Sühreverdî→Kutbüddin el-Ebherî→Muhammed Rükneddin en-Necâşî→Cemâleddin→Şihâbüddin es-Sühreverdî→Seyyid Cemâleddin→İbrahim Zâhid→Ahi Muhammed→Ömer el-Halvetî→Ahî Meram→Hacı İzzeddîn→ Şeyh Sadreddin→Seyyid Yahyâ→Ömer Rûşenî→İbrahim Gülşenî.⁵³

Görüldüğü gibi yukarıda verilen silsile Halvetiyye tarikatının bir temsilcisi olan İbrahim Gülşenî'ye aittir. Nûh Efendi Halvetiyye mensubu olması hasebiyle bu silsileye yer vermiştir. Silsilenin bilhassa İbrahim Gülşenî'ye kadar getirilmesi, Nûh Efendi'nin bir Gülşenî şeyhine intisap ettiğini akla getirmektedir. Ayrıca silsilede Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) zikri Hz. Ali'den (ö. 40/661), onun da Hz. Peygamber'den aldığı görülmektedir. Buradan hareketle müellif tartışmalı olan bu konuya açıklık getirmek istemiştir. Verdiği malumata göre Hasan-ı Basrî, Hz. Ömer'in hilafet yıllarında dünyaya gelmişti. Validesi, Ümmü Seleme'ye cariyelik yaptığı dönemde oğlunu da zaman zaman yanında bulunduruyordu. Bu sırada 14 yaşında olan Hasan-ı Basrî, müminlerin annesini ziyarete gelen

⁵² Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 61a, 61b; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Seybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavud&Adil Mürşid (Dîmeşk: Müessesetü'r-risale, 2001), 28/348.

⁵³ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 62a.

Hz. Ali'yle de karşılaşma ve sohbet etme imkânı buluyordu. Bunun yanı sıra Hasan-ı Basrî, Hz. Osman şehid olduktan sonra arkasında namaz kıldığında, bu sırada Medine'de bulunan Hz. Ali ile yine camide cem olmuşlardı. 14 yaşına geldiğinde Hasan-ı Basrî her gün beş kere (namaz vakitlerinde) Hz. Ali ile camide buluşurdu. Yine Hasan-ı Basrî'den gelen bazı hadis rivâyetleri ikisinin görüştüğünü kanıtlamaktadır. Hasan-ı Basrî'ye, Rasûlullah'ın zamanına erişmediği halde neden "Kâle Rasûlullah" diye başlayarak hadis rivâyet ettiği sorulmuş; o da hadisleri Hz. Ali'den işittiğini, fakat onun ismini ağzına almaktan korktuğu bir zamanda yaşadığını üzümlere belirtmiştir.⁵⁴

Nûh b. Mustafa, Hasan-ı Basrî'nin Hz. Ali'den naklen rivâyet ettiği bazı hadisleri zikrettikten sonra sûfî meşâyihün çoğunun tariklerini Hasan-ı Basrî vasıtasıyla Hz. Ali ve Hz. Peygamber'e dayandırdığını dile getirmiştir. Mutasavvıfların kahir ekseriyeti yalan üzerine birleşemeyeceğine göre bu iki zâtın buluşma ve görüşmesinin vâki olduğunu savunmuştur.⁵⁵

a. Mürid Olmanın Şartları

Nûh Efendi'ye göre bir şeyhe intisap eyleyen mürid için ilk ve en mühim şart, şeriata muhalif olan her işten tevbe etmesidir. Mürid dünyadan tamamen soyutlanarak zühde yönelmelidir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat akidesine tutunup bidât olan inançlardan uzak durmalıdır. Mükellef olduğu ibadetlere müteallik olan faydalı ilmi öğrenmeli, takvâ üzere bir yaşantı sürmelidir. Her işini ihlâs ile ve yalnızca Hak için işleyip halkın teveccühüne yönelmemek suretiyle sıdk makâmını korumalıdır. Seyr ü sülûkunda sabır üzere olup mücâhedesine devam etmelidir. Ayrıca mürid kendi iradesinden ayrılıp zahir ve bâtında tasarrufâtı şeyhinin velayetine teslim etmeli, kendisiyle alâkalı her hususu Allah'a tefvîz ederek onun yolunda nefsinin fedâdan çekinmemelidir. Kitap veya sünnette ihtiyar olunan amel-

⁵⁴ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 62b, 63a.

⁵⁵ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 63b.

leri teslimiyetle kabul etmelidir. Şayet mürid bu nasların hilafına bir amel işlerse hevâsını dinine tercih etmiş olur. Son olarak şüpheli şeylerden, haramlardan ve içinde töhmet bulunan hususlardan uzaklaşmalı; nefsinin, nefs-i emmârenin şehvâtından muhafaza eylemelidir.⁵⁶

b. Şeyhliğin Vasıfları

Nûh Efendi kâmil bir şeyhin sahip olması gereken sıfatları sıralamış ve bunlardan bir madde eksik olursa, şeyhliği bu miktarda noksan kılacağını haber vermiştir. Ona göre bir şeyhin ilk vasfı ilm-i şeriat ile donanmasıdır ki bu, işini muhkem bir esas üzerine bina etmesi demektir. Şeyh aklı-meâş ve meâd hususunda noksan olursa müridlerine karşı irşad vazifesini hakkıyla edâ edemeyecektir. Mürşidin fevrî davranarak her şeye kızmaması onun hilm sıfatına halel getirir. Bunun yanında şeyhin itikatta ehli-sünnet ve'l-cemaat üzere bulunması esastır. Herhangi bir bâtil inanca sahip olursa bu durumun, onunla sürekli beraber olan müridlerini etkilemesi kaçınılmazdır. Bir şeyhin olmazsa olmaz vasıflarından biri de cömertliği ve müridlerini yeme, içme ve giyme hususunda muhtaç durumda bırakmamasıdır. Şeyhlik makâmında bulunan kişi himmetini âlî tutarak dünyaya zaruret miktarınca iltifat etmeli; müridlerin mal ve mülküne tamah eylememelidir. Aksi halde müridler itiraza düşer ve seyr ü sülûktaki irâdeleri fâsit olur. Tevekkül, güzel ahlak, teslim, rızâ, vakar, mürîdlere hürmet ve sükûn da şeyhlerin sahip olması gereken niteliklerdir. Ayrıca işlerini acele etmeden sebât içerisinde işlemeli, azimeti muhkem eylemelidirler. Son olarak şeyhin müridlerin kalplerinde heybet uyandırması, onların gaybet ve huzurda edepten ayrılmamalarını sağlayacaktır.⁵⁷

c. İntisâb

Nûh b. Mustafa tasavvuf yoluna girmeyi irâde eden bir müridin şeyhine intisabının bâat, hırka ve sohbet ile hizmet olmak üzere üç tarîk ile gerçek-

⁵⁶ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 64b, 65a.

⁵⁷ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 65a, 65b.

leşeceğini söylemektedir. O, Şeyh Kutbüddin'in bir risâlesinde geçtiğini dile getirdiği intisap meselesini şu safhalarla anlatmaktadır:

“Telkînin şartı oldur ki mürîd şeyhinin emriyle üç gün oruç tuta, da-
ima abdestli ola ve zikre müdâvim ola. Az yiye, az söyleye ve halk ile az
ihtilât ide. Ba'dehû şeyhinin izniyle gusl eyleye ve bu gusl ile gafletten
huzura hurûcu niyet eyleye. Ve guslünde diye: “Allahümme innâ tahhar-
tû'l-bedene ellezî tesilü yedeyye ileyhi bi-tevfîkike fe-tahhir ente kalbî
ellezî hükühû bi-yedi kudretike ve ente mukallibuhû”. Ve gusulden
sonra şeyhine vara ve önüne otura. Şeyhi ona hâli iktizâ ettiği nesne ile
vasiyet ede. Ba'dehû telkîn eyleye.⁵⁸

Nûh Efendi'ye göre intisap hırka yoluyla da olabilir ki bu, iki türlü-
dür: Hırka-i irâdet ve hırka-i teberrük. Mürid hırka-i irâdeti yalnızca
kendi şeyhinin eliyle giyebilir. Fakat hırka-i teberrük teberrüken başka
şeyhlerden de alınabilir. Hırka-i teberrükün iki şartı vardır: Tarîk-i kavme
(sûfîlerin yoluna) iman ve bir tarikatta sülûktür. Bu tarikin salıklarına akıl
ve nakil yönünden bir kınama gelmemiş olmalıdır. Hırka sûfîler için
hürmete şayan ve şerefi bulunan bir giysidir. Bu sebeple hırka giyen mü-
rid tazelerle sohbet, münkerât ve bid'at gibi, müntesibi olduğu tarikata
münâfi hareket ederse ondan hırkası geri alınır. Hırka-i teberrükü bir
şeyhin sohbetinde bulunmadan da giymek mümkündür. Hırka-i irâdetin
ise dört şartı vardır: Sahîh bir itikâd, sıdk, rağbet ve bir şeyhi kasd eyleye-
rek onun sohbetinde bulunmaktır.⁵⁹

d. Yün Giymek

Tuhfe-i Zâkirîn'in hâtimesinde bir bölüm yün giymenin şartlarını beyan
etmektedir. Nûh Efendi'ye göre tasavvuf ehlinin yün kıyafeti tercih etme-
sindeki sâikler farklı farklıdır. Müellif burada konuyla ilgili şu ifadeleri
kullanmıştır:

⁵⁸ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 63b.

⁵⁹ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 64a.

“Ma’lûm ola ki kavimden bazıları sûfu şart-ı ilimle giydiler. Bazıları şart-ı muhabbetle giydiler. Ve bazıları şart-ı riyâzetle giydiler. Ve şart-ı ilimle giyenler şunlardır ki, sûfu sevâbı için ve berâ için giydiler. Zirâ lûbs-i sûf sahibini kibirden berî eyler. Ve anı çok mekrûhdan men eder. Şart-ı muhabbetle giyenler şunlardır ki, sûfun enbiyâ ve evliyâ libâsı olduğunu işittiler. Pes “men teşebbehe bi-kavmin fe-hüve minhüm” muktezâsınca ahd ettiler. Ve şart-ı riyâzetle giyenler şunlardır ki anı haşn olduğu için giydiler. Anınla bedenlerine elem-i huşûnet isâbetini kâsd ettiler.”⁶⁰

Nûh Efendi yün kıyafet giyenleri üçe ayırarak ilk grubun kibre kapılmamak ve mekrûh ameller işlemekten nefislerini muhafaza etmek için giydiğini dile getirmiştir. İkinci grup peygamberler ve Allah dostlarının giydiği kıyafet olduğu için yünü tercih ederken, bazıları da bu tercihi bedenlerine acı vererek nefislerini terbiye etme yöntemi olarak görmüştür.

462

OMÜİFD

e. Şeyh-Mürîd İlişkisi

Nûh b. Mustafa “şurût-u meşyaha” adını verdiği bölümde müridleri olan bir şeyhin, onlara karşı nasıl muâmelede bulunması gerektiğini maddeler halinde açıklamıştır. Buna göre evvelâ şeyh, bir müridin bîatını kabul etmeden önce onun niyet ve sıdkını tecrübe etmelidir. İntisabına izin verilen mürid o vakitten sonra şeyhinin izni olmadan menzilinden dışarı çıkamaz. Tekkenin şeyhi, müridin hatırına gelen her düşünceden ve işlediği her hatadan haberdar olup gerekirse onu cezalandırmalıdır ki bulunduğu makâmın hakkını verebilsin. Müridleriyle gece ve gündüz en az bir kere mücâlese eylemeli, evladının giremeyeceği şekilde kendisine mahsûs bir odası bulunmalıdır. Sâlikler şeyhleri olmadan kendi aralarında bir yerde toplanmamalıdır. Şeyh bu duruma izin verirse müridlerin haklarını yerine getirmemiş olur. Ayrıca bir şeyhin irşadı altında olan müridler başka bir şeyhin sohbetine katılmamalı; onun müridleriyle de sohbette bulunmamalıdır. Bir mürid nefsinin hevâsına muvâfık gördüğü

⁶⁰ Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 64b.

bir şeyhin sohbetine katılır ve ona meylederse, kendi mürşidi gönlünden sâkıt olur. Bundan sonra dönüp şeyhinin yanına vardığında nifaka düşer.

Şeyhlerin üç sohbet meclisleri vardır. Biri âmme-i halk için, diğerleri müridlerinden havâs olanlar ve sonuncusu ashâbı içindir. Halk ile yaptığı sohbetlerde şeriâtın dışına çıkabilecek bir söz söylememeli, Allah dostlarının buldukları hal üzere halkı irşâd etmelidir. Bu sohbet halkasına kendi müridleri katılmamalıdır. Ashâbıyla olan meclisinde şeyhe vacip olan, zikir, halvet, riyâzet ve Hak Teâlâ'nın “Bizim uğrumuza mücâhede edenleri yolumuza iletiriz.”⁶¹ âyetinde kendisine nispet ettiği “yol” hakkında sohbetir. Şeyh, müridleriyle toplandığında ise daima onları uyarmalı, buldukları halin nâkıs olduğunu vurgulayarak teyakkuzda olmalarını sağlamalıdır.⁶²

Sonuç

Makalenin konusunu teşkil eden *Tuhfe-i Zâkirîn* isimli eser “lâ ilâhe illallah” kelimesinin kelâm, fıkıh ve tasavvuf ilimleri açısından kapsamlı bir tahlilini sunmaktadır. Bu bakımdan başka çalışmalarda daha detaylı olarak işlenebilirse de, burada tasavvufî muhtevası esas alınmıştır.

Müellif en faziletli zikir sözcüğünün “Lâ ilâhe illallah” olduğu kanatından hareketle, eserinde öncelikle bu ibareyi Arap dili grameri açısından incelemiştir; daha sonra yine kelime-i tevhid ve iman bahisleriyle alakalı olarak kelâmî değerlendirmelerde bulunmuştur. Eserin tasavvufî muhtevasıysa zikir ve seyr ü sülûk bahisleri etrafında şekillenmiştir. Tasavvuf yolculuğunun en temelde zikir pratiğine indirgenebileceği hesaba katıldığında, müellifin bu tercihinin ehemmiyeti daha iyi anlaşılmaktadır.

Müellif öncelikle zikir pratiğinin tasavvufî mahiyetini tartışmış; bu bağlamda konuya başlarken, zikrin şartlarından bahsetmiştir. Tam bir tevbe haliyle herhangi bir tarikata intisap etmek, tarikatın usûlü üzere seyr ü sülûk ve riyâzete niyetlenmek ve bu işi mutlaka bir şeyh rehberli-

⁶¹ *Kur'an Yolu*, (Erişim 5.11.2020), el-Ankebut, 29/69.

⁶² Nûh b. Mustafâ, *Tuhfe-i Zâkirîn*, 65b, 66a.

ğinde gerçekleştirmek bu şartların başında gelmektedir. Nûh Efendi zikrin önemini irdeledikten sonra, tasavvuftaki zikir pratiği etrafında cereyan eden tartışmalı konulara açıklık getirmek istemiştir. Bu uygulamanın Hz. Peygamber'e dayanan menşei, zikrin açıktan mı gizli mi icrâ edileceği, toplu halde zikretmenin mübahlığı, izah edilen hususlardır. Nûh b. Mustafa'nın cehrî/yüksek sesle zikretmeyi câiz gördüğü anlaşılmaktadır. Fakat onun için burada mühim olan, kişinin niyetinin halis olmasıdır. Müellif aynı şekilde zikri toplulukla birlikte icrâ etmenin de sakıncası olmadığını, naslardan bir takım deliller öne sürmek suretiyle ortaya koymuştur.

Nûh Efendi'nin izahatta bulunduğu bir başka husus, zikir uygulamasının menşeidir. Bu bahiste müellif, zikir uygulamasının ilk olarak Hz. Peygamber'le birlikte başladığını, daha sonra telkin yoluyla Hz. Ali ve Hasan-ı Basrî'ye, Hasan-ı Basrî'den de mutasavvıflara intikal ettiğini dile getirmiştir. Burada verdiği silsile Hasan-ı Basrî'den itibaren Halvetî-Gülşenî şeyhi İbrahim Gülşenî'ye kadar uzanmaktadır. Eserinde bilhassa bu silsileye yer vermesi, kendisinin de müntesibi olduğu tarikat hakkında ipucu sunmaktadır.

Eserde ayrıca bir tarikata intisap, mürid ve şeyhliğin şartları, şeyh-mürid ilişkisi gibi doğrudan tekke hayatıyla bağlantılı konular, tafsilatlı olmasa da kısa başlıklar halinde ele alınmıştır. Müellifin, şeyhlik makamında bulunan kişi için saydığı şartlardan ilk göze çarpan, evvela şeriat bilgisini edinmek ve ehl-i sünnet ve'l-cemaat itikadına sahip olmaktır. Nitekim bu, mutasavvıfların müştereken üzerinde ısrarla durdukları bir meseledir. Bunun dışında şeyhin, güzel ahlak bakımından bir nümûne-i imtisal olması ve yine müridlerine karşı takınacağı hilm ve şefkat tavrı, sayılan şartlar arasındadır. Aynı şekilde müridlerin de, bidat inançlardan uzak durmaları, tam bir tevbeyle yola intisap ettikten sonra şeyhlerine karşı en ufak bir itaatsizlikte bulunmamaları ve yolun âdâbına hürmeti elden bırakmamaları gerekmektedir. Bu başlıklar, tarikat hayatının sistemi ve sıhhatini tespit etmeye matuf geleneğin bir parçası olarak düşünül-

lebilir. Bu bakımdan eserin son bölümü, genel olarak tasavvufa dair kalemeye alınan çoğu eserin içeriğiyle uyumlu bir görünüm arz etmektedir.

Kaynakça

- Acem, Refik. *Mustalahâtü't-tasavvufi'l-İslâmî*. Beyrut: Nâşirün, 1999.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *El-Müsned*. Thk. Şuayb Arnavud&Adil Müşşid. 50 Cilt. Dimeşk: Müessesetü'r-risale, 2001.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifin: Esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*. İstanbul: y.y., 1951.
- Brockelmann, Carl. *GAL*. Weimar: y.y., 1898.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nasır. 9 Cilt. B.y.; Daru tavku'n-necat, 1422.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1912.
- Cemil b. Mustafa Azm. *Ukûdü'l-cevher*. Beyrut: el-Matbaatü'l-ehliyye, 1908.
- Ceyhan, Semih. "Halvetîlik". *Türkiye'de Tarikatlar:Tarih ve Kültür*. İstanbul: İsam Yayınları, 2015.
- Durma, Abdulhalim. *Evlîyalar Şehri Amasya*. B.y.: Kişisel Yayınlar, 2008.
- Habeşî, Abdullah b. Muhammed. *Câmiu's-şurûh ve'l-havâşî: Mu'cemu's-şâmil li esmâi'l-kütübi'l-meşrûha fi't-türâsi'l-İslâmiyyi ve beyâni şürûhihî*. Abu Dabi: el-Mecma'u's-sekâfî, 2004.
- Müslim b. el-Haccac b. Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 5 Cilt. Beyrut: Daru ihya'it-türâsi'l-Arabi, ts.
- Hafenî, Abdülmün'im. *Mu'cemü mustalahâti's-sûfiyye*. Beyrut: Dâru'l-mesîra, 2. Basım, 1987.
- Hamdi, Eymen. *Kâmûsü'l-mustalahâti's-sûfiyye*. Kahire: Dâru Kubâ, 2000.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-aşfiyâ*. 10 Cilt. Mısır: es-Seâde, 1974.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıp. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. Thk. Adnan Davudi. Dimeşk: Dâru'l-kalem, 4. Basım, 2009.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 10. Basım, 2012.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 5 Kasım 2020. <https://kuran.diyana.gov.tr>.

- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. Thk. Abdülhalim Mahmud-Mahmud b. Şerif. Kahire: Dâruş-şu'ab, 1989.
- Muhibbî, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibuddin b. Muhammed. *Hulâsâtü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer*. B.y.: y.y., ts.
- Nûh b. Mustafâ. *Tuhfe-i Zâkirîn*. Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 8732.
- Nûh b. Mustafâ. *el-Luma' fi âhiri zuhri'l-cum'a*. Çev. Ali Kaya-Zuhr-i Âhir Namazı. Bursa: Emin Yayınları, 2005.
- Nûh b. Mustafâ. *el-Kavlu'd-dâil alâ hayati'l-Hızır ve vücüdü'l-abdâl*. Çev. Ramazan Muhammed Saftâvî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2012.
- Nûh b. Mustafâ. *Dâstâni Ahmed Haramî*. Çev. Talat Onay. İstanbul: y.y., 1946.
- Nûh b. Mustafâ. *Dâstâni Ahmed Haramî*. Çev. Halis Akaydın. İstanbul: y.y., 1972.
- Sâbitü, Usameddin. *Câmiu'l-ehâdîsi'l-kudsîyye*. Kahire: Dâru'r-reyyân li't-turâs, ts.
- Şenses, Hafsa. *Nuh b. Mustafa ve El-Kelimâtü's-Şerîfe fi Tenzîhi Ebî Hanîfe İsimli Eserinin Tahlil ve Tahkiki*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- 466 Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemü'l-kebir*. Thk. Hamdi b. Abdülmecid. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü OMÜİFD İbn Teymiyye, 2. Basım, ts.
- Tercüme-i hal sahabü't-te'lif Nuh Efendi*. Süleymaniye Kütüphanesi-Halet Efendi ve Eki 000070-06.
- Tehâvî, Muhammed Ali. *Keşşâfü istilâhâti'l-fünûn*. Thk. Ali Dahrûc. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996.
- Türker, Ömer. "Nûh b. Mustafâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/230-231. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yılmaz, Hasan Kamil. "Zikir". *Altınoluk Dergisi* 108. İstanbul: 1995.
- Yılmaz, Hayati. "Nûh b. Mustafa el-Konevî'nin er-Risâle fi'l-Fark Beyne'l-Hadîsi'l-Kudsî ve'l-Kur'ân ve'l-Hadîsi'n-Nebevî Adlı Risâlesi". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (2003). 167-178.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüdîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A'lâm: Kâmüsü terâcim li-eşhuri'r-ricâli ve'n-nisâi mine'l-Arabi ve'l-müsta'ribîn ve'l-müsteşrikîn*. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 15. Basım, 2002.

